

Bir Antik Hint Kaynağında Erken Gebelik Konusu: Sushruta Samhita*

Early Pregnancy Subject in An Ancient Indian Source: Sushruta Samhita

Sebahat Atarⁱ, Ahmet Acidumanⁱⁱ

ⁱProf. Dr. (Emekli), Doktora öğrencisi. Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Tıp Tarihi ve Etik Doktora Programı
https://orcid.org/0000-0002-9010-748X

ⁱⁱProf. Dr. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik AD., https://orcid.org/0000-0003-2021-4471

Öz

Amaç: Antik Hint tıbbının en önemli kitaplarından birisi olan *Sushruta Samhita*, döneminin en ünlü cerrah hekimi olan Sushruta tarafından yazılmıştır. MÖ 5. yüzyıldan önce yazıldığı kabul edilen *Sushruta Samhita*'da yer alan "erken gebelik" dönemine ait bilgilerin antik Yunan-Roma tıbbının önemli eserleri ile karşılaştırılması amaçlanmıştır.

Yöntem: *Sushruta Samhita*, Purva-tantra ve Uttara-tantra olmak üzere iki bölüm olup Purva-tantra ise *Sutrasthana*, *Nidana*, *Sarirasthanam*, *Chikitasathanam* ve *Kalpasthanam* olmak üzere beş kitaptan oluşmuştur. *Sushruta Samhita*'nın İngilizce çevirisi ilk olarak 1907'de yapılmış olup 1911 tarihli İngilizce baskısı bu çalışmada kullanılmıştır. *Sushruta Samhita*'nın içinde bulunan kitaplardan biri olan *Śārira Sthānam*'ın III. bölümünde anlatılan "erken gebelik" konusu ele alınmış ve mevcut bilgiler Antik Yunan-Roma tıbbının önemli eserleri ile karşılaştırılmıştır. Bu çalışma 1 Şubat 2022 ile 1 Ağustos 2022 tarihleri arasında yapılmıştır.

Bulgular: *Sushruta Samhita* sade, öz ve anlaşılır bir dil ile yazılmıştır. İnceleme konusu olan metin üzerinde dinin yoğun etkisi olmayıp kitapta yer alan bilginin temelinde gözlem ve muhakemenin de önemli rol oynadığını düşündürmektedir. "Gebe kalmak için uygun dönem" gibi gözleme dayanan konularda *Sushruta Samhita*'da yer alan bilgilerin günümüz tıbbi ile daha uyumlu olduğu söylenebilir. Buna karşılık "fetüsün gelişimi" gibi gözlemin yanı sıra hayvan diseksiyonu gibi daha ileri incelemeye dayanması muhtemel bilgilerin antik Yunan-Roma tıbbında daha ileri düzeyde olduğu gözlenmiştir. Antik Yunan-Roma tıbbının aksine *Sushruta Samhita*'da en azından araştırmaya konu olan bölüm dikkate alındığında kadına karşı cinsiyetçi bir yaklaşımın bulunmadığı gözlenmiştir.

Sonuç: Günümüzde mevcut tıp ekolünün antik Yunan tıbbına dayandığı görüşü yaygın olmakla birlikte antik Hint tıbbında, en azından ele alınan konuda, gözlem ve muhakemeye dayanan ileri bir tıp pratiğinin olduğu görülmektedir. O nedenle, günümüz tıbbının temellerinin daha iyi anlaşılabilmesi için antik Hint tıbbı gibi diğer önemli tıp ekollerinin de derinlemesine incelenerek tıp biliminin gelişimine yaptıkları katkıların ortaya konulması önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Sushruta Samhita, Antik Hint, Erken gebelik, Antik Yunan, Tıp tarihi

ABSTRACT

Object: *Sushruta Samhita*, one of the most important books of ancient Indian medicine, was written by the most famous surgeon of his time, Sushruta. In this article, it is aimed that to compare the information about the "early pregnancy" period in *Sushruta Samhita*, which is accepted to be written before the 5th century BC, with the important works of ancient Greek-Roman medicine.

Method: *Sushruta Samhita* has two parts, Purva-tantra and Uttara-tantra and Purva-tantra consists of five books, namely *Sutrasthana*, *Nidana*, *Sarirasthanam*, *Chikitasathanam* and *Kalpasthanam*. The English translation of *Sushruta Samhita* was first made in 1907, and the 1911 English edition is used in this work. The subject of "early pregnancy" which takes part in the third section of *Śārira Sthānam* that is one of the books in *Sushruta Samhita*, was discussed and the available information is compared with the important works of ancient Greek-Roman medicine. This study was conducted between February 1, 2022 and August 1, 2022.

Results: *Sushruta Samhita* is written in a simple, concise and understandable language. Religion does not have an intense effect on the text under review, and it makes us think that observation and reasoning also play an important role in the basis of the information in the book. It can be said that the information in *Sushruta Samhita* is more compatible with today's medicine on observation-based subjects such as "appropriate period for conception". In contrast, information such as "development of the fetus" that is likely based on further investigation, such as animal dissection beside observation was more advanced in ancient Greek-Roman medicine. Contrary to ancient Greek-Roman medicine sexist approach was not observed in *Sushruta Samhita*, at least considering the chapter in which the study was conducted.

Conclusion: Although the view that modern medicine is based on ancient Greek medicine is widespread, it is seen that there is an advanced medical practice, based on observation and reasoning in ancient Indian medicine, at least related to topic of discussion. Therefore, in order to better understand the sources of modern medicine, beside ancient Greek medicine, it is important to examine the other medical schools such as ancient India, and reveal their contributions to the development of medical science.

Keywords: Sushruta Samhita, Ancient India, Early pregnancy, Ancient Greek, History of medicine

*Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi 2023; 13 (1):51-64

DOI: 10.31020/mutfd.1170314

e-ISSN: 1309-8004

Geliş Tarihi – Received: 02 Eylül 2022; Kabul Tarihi- Accepted: 17 Aralık 2022

İletişim - Correspondence Author: Sebahat Atar <sebhul@yahoo.com>

Giriş

Ayurvedik tıbbın en önemli kitaplarından birisi olan *Sushruta Samhita*, ünlü bir hekim ve cerrah olan Sushruta tarafından yazılmıştır.^{1,2} Orta Çağ öncesinin en büyük cerrahı olarak kabul edilen Sushruta aynı zamanda filozof olup Ganj nehri kıyısında yer alan antik şehir olan Benares'in aynı adlı üniversitesinde çalışmıştır.³⁻⁵ Sushruta'nın eserinin orijinalinin günümüze gelememesi nedeniyle hangi tarihte yaşadığı konusu tartışmalıdır. Antik Hint tıbbı ile ilgili en önemli belgelerden birisi *Bower El Yazması*'dir. *Bower El Yazması*, Bower tarafından Doğu Türkistan'da 1890 yılında bulunmuştur ve bu nedenle onun adıyla anılmaktadır. *Bower El Yazması*, Hoernle tarafından düzenlenmiş ve MÖ 5. yüzyılda yazıldığı bildirilmiştir.⁶ *Bower El Yazması*'nda adının geçmesi nedeniyle Sushruta'nın MÖ 5. yüzyıldan daha önce yaşadığı kabul edilmekte olup batılı Hindologlar tarafından MÖ 600-1000 tarihleri arasında yaşadığı genel kabul görmektedir.⁵⁻⁹

Sushruta Samhita'nın Sanskritçeden Arapçaya ilk çevirisi Abillasiabil tarafından, 8. yüzyılda, *Kitab-ı-Susrud* adıyla yapılmıştır.¹⁰ Daha sonra da Latince, Almanca ve İngilizceye çevrilmiştir.¹¹ Bhisagratna'nın editörlüğünü yaptığı İngilizce çevirisi ilk kez 1907'de yapılmış, takip eden yıllarda çok sayıda baskısı yayımlanmıştır.¹²

Materyal ve Metod

Sushruta Samhita, *Purva-tantra* ve *Uttara-tantra* olmak üzere iki bölümden; *Purva-tantra* ise *Sutrasthana*, *Nidana*, *Sarirasthana*, *Chikitasathanam* ve *Kalpasthanam* olmak üzere beş kitaptan ve toplam 120 bölümden oluşmaktadır.¹¹ Bu kitaplardan *Sutrasthana* temel tıp ve farmakoloji, *Nidana* ise hastalık süreçleri üzerinedir. Cerrahi girişimler ile operasyon sonrası bakımın yer aldığı *Chikitasathanam*'da 34 bölüm olup sekiz bölümden oluşan *Kalpasthanam* ise toksikoloji ile ilgilidir.¹ On bölümden oluşan *Sarirasthana*'nın ikinci, üçüncü, dördüncü ve onuncu bölümlerinde gebelik ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Bu araştırma 01/02/2022 – 01/08/2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olup *Sushruta Samhita*'nın 1911 baskısı kullanılmıştır.¹³ *Sushruta Samhita* içinde bulunan kitaplardan biri olan *Śārira Sthānam*'ın III. bölümünde sözü edilen gebeliğin oluşumu, fetüsün cinsiyeti, fetal gelişim gibi alt başlıkların yer aldığı "erken gebelik" ile ilgili kısım İngilizceden Türkçeye çevrilmiş ve bu bilgiler Antik Yunan ve Roma tıbbının Hippokrates (MÖ 460-370), Aristoteles (MÖ 384-322), Efesli Soranus (MS 1. / 2. yüzyıl), Gaius Plinius Secundus (MS 23-79) gibi önemli yazarlarının eserlerinde yer alan bilgiler ile karşılaştırılmıştır. *Śārira Sthānam*'ın III. Bölümünde (Garbhā Vakrānti Śārīram) yer alan alt başlık ve altındaki açıklamalardan önemli görülenler tırnak içinde italik olarak verilmiş, takiben karşılaştırmalar yapılmıştır. Günümüz tıp bilgileri ile ilgili ilave bilgi veya karşılaştırmalar ise metin sonunda son not olarak verilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Çalışmanın konusunu teşkil eden erken gebelik konusu *Śārira Sthānam*'ın III. bölümünde on bir alt başlık halinde ele alınmıştır. Bu alt başlıklar altta liste halinde verilmiş ve bulgular ile tartışma da bu bölüme göre düzenlenmiştir.

- 1- Kendisiyle döllenmiş özün birleşmesi
- 2- Gebe kalmak için uygun dönem
- 3- Cinsiyeti belirleyen faktörler
- 4- Erken gebelik belirtileri
- 5- Gebelikte yasaklanan davranışlar
- 6- Fetüsün gelişimi

- 7- Gebelik süresi
- 8- Fetüsün oluşumu ile ilgili farklı düşünceler
- 9- İstekler ve gebelikte etkileri
- 10- Anne ve babaya ait unsurlar tarafından desteklenen faktörler
- 11- Erkek ve dişi fetüsün belirtileri

1-Kendisiyle döllenmiş özün birleşmesi

Bu alt başlık altında gebeliğin nasıl oluştuğu anlatılmaktadır. Buna göre lokal Váyu ve cinsel ilişki esnasında ortaya çıkan ısının etkisi ile semen ve yumurta yerlerinden ayrılarak uterusu gelmekte, orada birbirleri ile karışarak uterusu bağlanmaktadır.

"Erkek üreme ögesine (Śukra), termolitik özellik (soğutucu, Śoma-guna) verilmiştir, dişi öge (Ártava) ise bunun tersi termojenik (ısıtıcı, Agni-guna) özelliktedir.

Lokal Váyu (sinir gücü) ilişki esnasında cinsel organların sürtünmesi ile oluşan ısıyı arttırır. Váyu ve ısının etkisi ile semen bulunduğu haznedan ayrılarak vajinal kanal yoluyla uterusu gelir ve orada benzer nedenler ile yerinden ayrılıp gelmiş olan yumurta (Ártavam, ovum) ile karışır.¹ Ovum ve semen takiben uterusu (Garbhásaya) bağlanır..... Sonuçta önceki yaşantısındaki eylemlerinin belirlediği şekilde bir ilah, hayvan veya canavara dönüşür."^{13,pp:134-135}

Hippokrates külliyatında bulunan *Semen ve Çocuğun Gelişimi* kitaplarında yer alan bilgilere göre bir erkekte semen vücuttaki katı veya yumuşak tüm kısımlardan ve tüm sıvılardan kaynaklanır.¹⁴ Peniste sürtünme ve sıcaklığın etkisi ile vücut sıvıları ısınır, köpürür; en güçlü ve yağlı olanları ayrılarak spinal korda geçer, beyinden bele vücudun her tarafına yayılır; semen kendi kordonuna gelince böbreklere oradan da testise gelir. Kadında da ilişki esnasında sürtünme ile rahim uyarılır, bundan zevk ile sıcaklık ortaya çıkar ve vücuttan rahme doğru akıntı oluşur.¹⁴ Hippokrates tıp anlayışında tohum (gonos) hem kadın hem de erkek kaynaklı olup uterusu birbirine karışır.¹⁵ Buna karşılık Aristoteles, bir yumurtadan bir hayvanın gelişmesini örnek vererek bir semenden de bir vücudun gelişeceğini söyler.¹⁶ Aristoteles'e göre erkek tohum yaratıcı özellikte olup canlılığı menstruasyon kanına üfler, kadın pasif olup pnömanın üremeye ilişkin ısısını verir.¹⁵ Aristoteles'e göre kadın sadece bebeğin besleyici ruhuna katkıda bulunur, dolayısı ile bir haznedir.¹⁵⁻¹⁷

Hippokrates tıp anlayışında kadın ve erkeğe atfedilen özellikler birbirine genellik zıt karakterde olup örneğin erkek "sıcak", kadın ise "soğuk" olarak nitelendirilmiştir.¹⁹ Buna karşılık, *Sushruta Samhita*'da, erkek üreme ögesi termolitik (soğutucu), dişi öge ise termojenik olarak nitelendirilmektedir. Sperm ve yumurtanın uterusu karşılaşması ve birleşmesi ile yeni canlının oluşmasının *Sushruta Samhita*'da daha açık ve günümüz bilgilerine uygun anlatıldığı görülmektedir.

2-Gebe kalmak için uygun dönem

"Akımın (adet kanamasının) kesilmesini izleyen on iki gece, bu dönemde yumurta (uterus içine) salgılandığından gebe kalmak için uygun dönem olarak kabul edilmelidir."^{13,p:135}

Sushruta Samhita'da adet bitimini izleyen on iki günün gebe kalmak için uygun olduğu bildirilmektedir. MS 1. / 2. yüzyılda yaşayan ve Hippokrates tıp anlayışında olup Roma İmparatorluğu'nda hekimlik yapan Soranus ise adet kanamasının kesildiği / hafiflediği, cinsel istek ve arzusunun bulunduğu; vücudun ne yokluk içinde, ne de mide fesadı ve sarhoşluk nedeniyle çok ağırlaştığı bir zamanda; masaj ve hafif bir yemeğin ardından, her yönden keyifli olunan bir vakti, gebeliğin oluşması için uygun zaman olarak tarif etmektedir.²⁰ Soranus'a göre ayın dolunaya doğru giderek büyüdüğü günler ile bahar mevsiminde üreme yetenekleri artış gösterir.²⁰ Burada *Sushruta Samhita*'da verilen gebelik için uygun zaman bilgisinin normal aralar ile adet gören bir

kadında beklenen yumurtlama (ovulasyon) gününü de içermesi nedeniyle günümüz tıp bilgisi ile daha uyumlu, dolayısı ile daha gerçekçi olduğu görülmektedir.ⁱⁱ

"Kadının yüzü dolgun ve canlı olur. Vücudunda, yüzünde, dişlerinde ve dişetlerinde nemli ve kaba birikintiler bulunur. Tatlı sözler söyler ve cinsel ilişki arzusu vardır. Gözleri, saçı ve bel kısmı aşağı doğru düşer. Kollarında, kalçasında, memelerinde, göbeğinde, perinede ve kaba etlerinde bir nevi titreme hissedilir. Cinsel arzusu yoğun olup tatmin olması büyük zevk verir. Bu semptomlar kadının "içeriye adet gördüğünü" gösterir."^{13,p:135}

Sushruta Samhita'da "içeriye adet görme" olarak tarif edilen tablo ile kadının yumurtlama döneminin anlatıldığı düşünülmüştür. Yumurtlama döneminde kadının cinsel isteğinde artış olur. Ayrıca rahim ağzında yumuşama, açılma, rahim ağzı salgılarında artma, vücut ısısında yükselme gibi değişiklikler bulunur. Normal bir kadında, yumurtlamayı takiben, kanama olabilir ve ovulasyon kanaması olarak bilinir.²¹ Ovulasyon kanaması, kadınların %23-%90'ı gibi büyük bir kısmında mikroskobik düzeyde olur ve kadın tarafından fark edilmez.²² Bu nedenle, "içeriye adet görme" tanımıyla anlatılmak istenilen ovulasyon kanaması olarak yorumlanabilir.

3-Cinsiyeti belirleyen faktörler

Sushruta Samhita'da yer alan bilgilere göre semen veya yumurtanın birbirine baskın olma durumu ile tek veya çift günlerde ilişkiye girilmesi bebeğin cinsiyetini belirlemektedir.

"Erkek bebeğin doğması, döllenmede semenin yumurtaya baskın olduğunu; kız bebeğin doğması, anne ögesinin baskın olduğuna işaret eder; cinsiyetin belirsiz olması (hermafrodit) ise semen ile yumurtanın sayı ve kalite olarak eşit olmasının sonucudur."

"Birinin eşini adete ilişkin dönemin (akımın kesilmesini izleyen on iki gün) çift günlerinde ziyaret etmesi (ilişkide bulunması) erkek bebek olmasına neden olurken tek günlerde ilişkinin olması kız bebeğin doğumu ile sonuçlanır."ⁱⁱⁱ Bu nedenle erkek bebek arayan adam, bu amaçla temiz bir vücut, sakin ve serinkanlı ruh hali ile çift günlerde eşine yaklaşmalıdır."^{13,pp:135-136}

Hippokrates külliyatında yer alan bilgilere göre erkekte ve kadında hem erkek hem de dişi tohumu bulunur. Erkek tohumu dişi olandan daha güçlüdür. Kadın ve erkekten gelen tohumlar güçlü ise erkek bebek olur, zayıf ise dişi bebek doğar. Güçlü tohum zayıf tohumdan daha fazla olduğunda bebeğin cinsiyeti erkeğe, zayıf tohum daha fazla olduğunda ise dişiye döner.¹⁴ Dolayısı ile kadın ve erkekten gelen tohumlardan daha güçlü olanı bebeğin cinsiyet ve fiziksel görünümü gibi özelliklerini belirler.¹⁸

Sushruta Samhita'da semen veya yumurtadan hangisi güçlü ise cinsiyeti o belirlerken Hippokrates külliyatına göre erkek ve kadında bulunan erkek ve dişi tohumların güçlü olması erkek cinsiyeti belirlemektedir. Bu durumda Hippokrates külliyatı erkek ve kadında hem erkek hem kadın tohumlarının bulunduğu kabul edilmesi nedeniyle günümüz tıp bilgileri ile uyumsuz olmasının yanı sıra fetal cinsiyetin belirlenmesinde cinsiyetçi bir inanişin olduğu da görülmektedir.

4-Erken gebelik belirtileri

Sushruta Samhita içinde erken gebelik belirtileri gayet açık ve günümüz tıbbi ile uyumlu olarak verilmiştir.

"Yorgunluk ve fiziksel halsizlik, susama, bitkinlik ve kalçada yorgunluk, semen ve menstrüel sekresyonun (Śukra ve Sonita) uterus (Yoni) dışına akışının durması ve ilişkiden sonra organda zonklama yeni oluşan gebeliğin belirtileridir. Meme başının (areola) etrafında koyu renkli alan, kıl düzeyinin yükselmesi (göbeğe kadar),^{iv} göz kanatlarının kasılması, ani kusmalar, güzel koku

koklamakla bile geçmeyen bulantı, reflü ve genel yorgunluk duygusu gebeliğin belirtileridir.^{13,pp:136-137}

Soranus'un *Gynecology*^v adlı eserinde, gebelik belirtileri şu şekilde sıralanmaktadır: aylık kanamaların kesilmesi veya çok hafif olması, belde ağırlaşma hissi, memelerde belli belirsiz büyüme ile buna eşlik eden belirgin ağrı hissi, mide fesadı, meme üzerindeki damarların büyümesi ve daha koyu görünmesi, göz altlarında yeşilimsi görünüm, gözlerin üstünde siyahımsı lekeler, çillerin gelişmesi. Gebeliğin ilerleyen döneminde ise pika, karında büyüme, gebenin ceninin hareketlerini hissetmesi gebelik belirtileri olarak verilmektedir.

Plinius'a göre gebeliğin başlangıcının 10. gününden itibaren baş ağrısı, baş dönmesi, bulanık görme, tat alma duyusunda bozulma ve kusma embriyonun oluştuğunun belirtileridir.²³

Görüldüğü üzere hem Sushruta hem de Antik Yunan-Roma dönemine ait metinlerde erken gebelik belirtileri gayet açık ve doğru olarak verilmektedir. Bu durum, erken gebelik belirtilerinin gebe kadınların dikkatli gözlenmesi ile rahatlıkla saptanabilecek olmasından kaynaklanıyor olabilir.

5-Gebelikte yasaklanan davranışlar

Gebelikte yasaklanan davranışlara bakıldığında günümüzdeki uygulamalara göre çok daha kısıtlayıcı oldukları dikkati çekmektedir.

"Gebe olduğunu anlayınca bir kadın, her türlü fiziksel çalışma, cinsel ilişki, aç kalma, vücudu zayıflatan nedenler, geç saatlere kadar uyuma, acı içinde hoşgörü, korku, binek arabası veya her türlü nakil vasıtası ile yolculuk,^{vi} kalça üstü oturma, Sneha-karmas'ın aşırı uygulanması, uygun olmayan zamanda (yani, gebeliğin sekizinci ayından sonra) kan aldırma^{vii} ve vücudun doğal acil ihtiyacını isteyerek ertelemekten kaçınmalıdır.^{viii 13,p:137}

Soranus'a göre gebe bakımının üç aşaması olup ilk aşamada tohumun yerinde kalmasına, ikinci aşamada gebenin yakınmalarının düzeltilmesine, son aşamada ise doğuma yakın dönemde fetüsün iyilik hali ile gebenin doğum için dayanıklılığının sağlanmasına yardımcı olunur.²⁰ Tohumu yerinden atarak düşüğe yol açabileceğinden gebenin fazla üzüntü, aşırı egzersiz, kuvvetli öksürme, hapsirme, derin nefes alıp tutma, derin nefes verme, özellikle kalça üstü düşme, atlama, ağır kaldırma, sert sandalyede oturma, acı ve aksırtıcı maddelerin alınması, hazımsızlık, sarhoşluk, kusma, ishal, burun veya hemoroid kanaması, ısı veren ajanlar ile gevşeme, ateş, üşüme-titreme, kramplar ve ani hareket gibi durumlardan kaçınması gerekir. Gebe kalan kadın bir iki gün sakince yatmalı, iştahını artırmak ve gıdaların sindirilmesine yardımcı olmak için yağlanmalı, fakat karın bölgesine masaj uygulamamalıdır. Taze, ham zeytinyağı ile yağlanmalı, az miktarda alınan tahıl türü gıda ile beslenmeli, vücudu gevşetip tohumu zayıf düşüreceğinden yedi gün banyo yapmamalıdır. Bu tedaviye uzun süre devam edilmemeli, gebe ikinci günden itibaren pasif hareketlere başlamalıdır. Takiben gebe, mesafesi giderek uzayacak şekilde kısa yürüyüşlere başlamalı, yağlı olmayan balık, et, acı olmayan sebze gibi gıdalar almalı, soğan sarımsak, pırasa gibi acı gıdalar, salamura balık veya et ile çok sulu gıdalardan uzak durmalıdır. Bunlara ilave olarak Soranus, gebelikte cinsel ilişkiyi yasaklamakta^x, kısa süreli sıcak banyo ile orta derecede soğuk banyoyu, suyun yemekten önce içilmesini önermekte ve gebe alışkın ise az miktarda hafif bir şarap içebileceğini^x bildirmektedir.²⁰

Plinius ise *Natural History* isimli eserinde gebenin yiyeceklerinin çok tuzlu olması halinde bebeğin tırnakları olmadan doğacağını belirtmektedir. Ayrıca gebenin nefesini tutmaması doğumu güçleştirecek;^{xi} doğum esnasında gebenin esnemesi ölüme neden olabileceği gibi çiftleşmeyi takiben hapsirme da düşük yapmaya yol açabilecektir.²³

Günümüzde gebelikte yaşanan düşük yapma, erken doğum gibi patolojik durumların nedenleri eskiye göre çok daha iyi bilinmektedir. *Sushruta Samhita*'nın yazıldığı yıllarda gebelikte ortaya çıkan patolojik durumların

gerçek nedenleri genellikle bilinmediğinden patolojik durumun ortaya çıktığı esnada gebenin yapmakta olduğu fiziksel çalışma, cinsel ilişki, yolculuk gibi normalde gebelik açısından zararlı bulunmayan eylemler ile ilişkilendirilerek, bunların kısıtlanması beklenen bir sonuçtur. Benzer şekilde Antik Yunan-Roma tıbbında da cinsel ilişkinin yasaklandığı; kuvvetli öksürme, hışırtı, derin nefes alıp verme, nefesini tutma, sert sandalyede oturma, acı ve aksırtıcı maddeleri kullanma, hazımsızlık, ani hareket gibi gebeliğe zarar vermesi beklenmeyen eylemlerin önerilmediği görülmektedir.

6-Fetüsün gelişimi

Fetüsün gelişimi başlığı altında hava, ateş, toprak, su ve eter olmak üzere esas unsurlardan fetüsün nasıl oluştuğu ve gelişen fetüsün şekline bakarak cinsiyetin belirlenmesi anlatılıyor. Antik Hint tıp anlayışında görüldüğü üzere bilincin sahibi kalp olup dolayısı ile koklama, tatma gibi duyuşal işlevlerden de kalp sorumlu tutuluyor.

"Gebeliğin ilk ayında sadece jelatinöz bir madde (rahim içinde) oluşur. Esas unsurların (Mahábhuta –hava, ateş, toprak, su ve eter) zerrelere soğuk (Kapham), ısı (Pittam) ve hava (Váyu veya sinir-gücü) ile harekete geçerek ikinci ayda yoğunlaşır. Yumru şeklinde görünüm (karışık maddenin) erkek cinsiyeti gösterir. Uzun şekilde olması fetüsün karşı cinsten (yani dişi) olduğunu gösterir; buna karşılık ur şekli (Sálmali-bud gibi) cinsiyetin olmadığı (yani hermafrodit) anlamına gelir. Üçüncü ayda, beş organın yerinde, beş yumru şeklinde çıkıntı belirir –bunlar iki el, iki bacak ve kafa –olacaktır ve ufak uzuv ve vücudun parçaları çok ufak kabarcıklar şeklinde oluşur. Dördüncü ayda bütün ekstremiteler ve organlar daha güçlü olur ve bilince sahip olarak gelişen bir kalbe sahiptir. Kalp bilincin bulunduğu yer olduğundan güçlüdür, bilince sahiptir, bu nedenle koklama, tatma gibi (annenin istekleri doğrultusunda) arzularını ortaya koyar."^{13,pp:137-138}

"Fetüs beşinci ayda akla (Manah) sahiptir ve onun alt bilinç hali olan uykudan uyanır."^{xii} Altıncı ayda idrak (Buddhi) gelir. Yedinci ayda tüm ekstremiteler ve vücut kısımları belirgin olarak gelişmiştir. Ojo-dhátu (fetüsün kalbinde) sekizinci ayda sessiz kalmaz. Bu zamanda (sekizinci ayda) doğan çocuk Ojo-dhátu istediği için doğumdan kısa süre sonra ölür ki bu gerçek kötü huylu canavar durumuna benzetilebilir."^{xiii} Bu nedenle (gebeliğin sekizinci ayında) şeytan ve canavarlara et sunulmalıdır (gebeliğin güvenli devamı için)".^{13,pp:139-140}

Hippokrates külliyatına göre erkek ve kadından gelen semen rahim içinde karışır, ısınırken koyulaşır, hava yaparak onu yayar ve içi hava ile dolar, hava doldukça etrafında yapışkan bir membran oluşturur.¹⁴ Membranın içinde bulunan semen nefes alır verir ve büyümesi anne sayesinde. Kadının tüm bedeninden gelen kan membranın dışında toplanır, soluma ile membrandan içeri çekilirken perforasyon yerinde koagüle olur ve bebeğin büyümesini sağlar. Anneden gelen kan pıhtılaşırken canlı yaratık (embriyo) oluşur, orta noktadan göbek kordonuna bağlanır ve buradan embriyo solur, büyümesi için gerekli maddeleri alır; anne rahmine gelen kanı kendine çeker ve bu soluması ile aynıdır. Başlangıçta soluma az olup anneden az miktarda kan gelir soluma giderek artar ve daha çok kanı rahme çeker. Büyüme gerçekleştikten sonra kan daha fazla kullanılmaz ve membrandaki boşluklara dolar ve bunlar "chorion"^{xiv} adını alır.¹⁴ Canlı yaratık büyürken hava ile farklılaşır, her bir şey orijinal olarak geldiği yere benzeyen kendi yerine gider, organlar farklılaşır ve artık "çocuk" olur.^{xv} Dişi embriyo^{xvi} sıklıkla 42 günde, erkek ise 30 günde bu aşamaya gelir.¹⁴ Dişi embriyonun bu dönemde daha geç farklılaşması dişi semenin erkek semene göre daha zayıf ve sulu olması ile izah edilmektedir.¹⁴ Ekstremiteler tomurcuklanmaya, tırnaklar ve saçlar çıkmaya başlayınca bebek hareket etmeye başlar. Bunun için gerekli zaman erkek bebekte üç ay, dişi bebekte ise dört aydır; fakat bazı bebekler daha erken hareket eder. Erkek bebek dişi bebeklere göre daha güçlü olup koagülasyon daha erken olduğundan daha önce hareket etmeye başlar. Bebek hareket etmeye başlayınca gebede süt oluştuğunun belirtileri ortaya çıkar; memeler büyür, meme uçları olgunlaşır, fakat süt akmaz.¹⁴

Sushruta Samhita'da fetüsün göbek kordonunun gebenin atar ve toplar damar boşluğuna bağlandığı ve gebenin lenf-kilus taşıyan damarlarının yanlarda uterusu uzanarak kendi sızıntıları ile fetüsü beslediğinden söz edilmektedir.

"Fetüsün göbek kordonu (Nádi), gebenin atar veya toplar damarının boşluğuna bağlı bulunur, onun aracılığı ile gebenin sindirdiği besinlerden yapılan lenf-kilus (Rasa) fetüse gelir ve onun büyüme ve gelişimini hızlandırır (bu gerçek kanın sızması veya süzülmesine olan benzerliğinden anlaşılabilir). Döllenmenin tamamlanmasından hemen sonra annenin lenf-kilus (Rasa) taşıyan damarları (Dhamani) yanlardan tüm doğrultularda uzunlamasına uterusu uzanarak kendi sızıntıları ile fetüsü besleyip büyütür."^{13,p:140}

Soranus'a göre aynen yumurtada olduğu gibi tohumu çevreleyen bir membran olup içinde embriyo ve ekleri bulunduğu buna "chorion" denir. Embriyonun göbek kısmında içinde ikisi arter, ikisi ven olmak üzere dört adet damarın^{xvii} bulunduğu "omphalos" bulunur. Kan ve pnöma bu damarlar aracılığı ile embriyoya giderek onu besler.²⁰ Soranus, anatomistlerin "ourachos"^{xviii} kendisinin "urinary" olarak adlandırdığı beşinci damarın varlığından, bu damarın embriyonun mesanesinin fundusuna uzandığından ve embriyonun idrarını chorion içine taşıdığından da söz etmektedir. Soranus, çoğunluğun "amniotic" adında başka bir membranın varlığından söz ettiğini de bildirmektedir.²⁰ Soranus'un eserinde sözü edilen, embriyo ekleri ile ilgili "chorion, amnion, ourachos, omphalos" terimleri günümüzde de kullanılmaktadır.

Özetle Hippokrates, Aristoteles, Galenus gibi antik dönem tıp anlayışının en önde gelen hekimlerine göre ceninin^{xix} gelişiminin üç aşaması bulunmaktadır; bunlar: başta tohumun pıhtılaşması, takiben ceninin kısımlarının şekillenmesi ve buna tedrici olarak hareketlerin eklenmesi, son aşamada ise tüm vücut kısımlarının oluşmasıdır.¹⁵ Sushruta Samhita'da da cenin gelişiminin tedricen olduğu görülmektedir. Gebeliğin başında jelatinöz bir madde olup antikçağ tıbbında tohumun pıhtılaşma aşamasına karşılık gelir. Takiben ceninin kısımları oluşmaya başlar ve antik Yunan-Roma tıbbında gelişimin ikinci aşaması olan ceninin vücut kısımlarının şekillenmesi ve buna hareketlerin eklenmesine karşılık gelir. Nihai olarak da yedinci ayda tüm ekstremiteler ve vücut kısımları belirgin olarak gelişmiştir ve antik Yunan-Roma tıbbında fetüsün tüm vücut kısımlarının oluştuğu son aşamasına karşılık gelir. Burada görüldüğü üzere ceninin gelişme aşamaları genel olarak antik Hint ve antik Yunan-Roma tıp bilgilerinde birbiri ile paralellik göstermektedir.

Hippokrates ve Aristoteles'in eserlerinde ceninin embriyolojik gelişiminin (zarlar, göbek kordonu, organ farklılaşması gibi) daha ayrıntılı anlatıldığı ve verilen bilgilerin günümüz tıbbı ile daha uyumlu olduğu görülmektedir. Benzer şekilde embriyo eklerinin anatomik tarifinin Soranos'un eserinde daha ayrıntılı olarak yer alması ve anatomistlerin varlığından söz edilmesi gebelik anatomi ve embriyolojisi açısından antik Yunan-Roma tıbbının Antik Hint tıbbına nazaran daha ileride olduğunu düşündürmektedir. Aristoteles'in bilimsel çalışmalarına ve muhtemelen hayvan diseksiyonlarına dayanan anatomik ilüstrasyonları kullandığı bilinmektedir.²⁴ Anatominin tıbbın ayrı bir dalı olarak ilk kez MÖ 5. yüzyılda görülmeye başlanıldığı kabul edilmekte olup ilk gelişiminin Hippokrates ve Aristoteles'in çalışmalarında izlenebileceği bildirilmiştir.²⁵ Bu çalışmada yer alan erken gebelikte cenin gelişimi ile ilgili anatomik ve embriyolojik bilgi ve tartışmanın da bu bilgiyi doğrular nitelikte olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan antik Yunan-Roma tıbbında embriyonun gelişme aşamasında da cinsiyetçi bir yaklaşım olup erkek embriyonun dişiye göre daha güçlü olduğu, organlarının daha önce farklılaştığı ve daha erken dönemde hareket etmeye başladığından söz edilmekte ve bu durum dişi semenin daha zayıf, sulu olması ile izah edilmektedir.

Antikçağ Yunan-Roma tıbbında genellikle cenine ruh verilmesi konusundan söz edilmezken Hippokrates külliyatında cenine duyguların verildiği bilgisi vardır. Fetüs özellikle sekizinci ayda ve doğumdan önce acı

duyabilir.¹⁵ Sushruta Samhita'da yukarda sözü edildiği üzere fetüs beşinci ayda akla sahiptir, altıncı ayda da idrak sahibi olur.

7-Gebelik süresi

"Doğum, gebeliğin dokuzuncu, onuncu, on birinci hatta on ikinci ayında gerçekleşir, aksi taktirde fetüs açısından yanlış bir şey olmasından endişe edilir."^{13,p:140}

Görüldüğü üzere, Sushruta Samhita'da gebelik süresinin on ikinci aya kadar uzayabileceğinden söz edilmektedir. Buna karşın antikçağ Yunan-Roma tıbbında, doğumun gebeliğin yedi ve onuncu ayları arasında gerçekleşeceği genellikle kabul edilir.¹⁵

Aristoteles'e göre hayvanlardan farklı olarak insanlarda gebelik süresi yedi ay, sekiz ay, dokuz ay olabilir; çoğunlukla on aydır; hatta az sayıdaki kadında on bir ay olabilir.¹⁶ Aristoteles'e göre, yedinci aydan önce doğan bebek, hiçbir şart altında yaşamaz ve yedinci ay bebeğin yaşama kapasitesine sahip olduğu en erken dönemdir. Gene Aristoteles'e göre Mısır'da kadınların doğurganlığı iyi olup burada sekizinci ayda doğan bebekler yaşar; ancak, antik Yunan'da sekizinci ayda doğan bebeklerin çoğu ölür, az bir kısmı yaşar.¹⁶ Aristoteles, gebenin ağrısı en fazla dördüncü ve sekizinci ayda çıktığını, bu aylarda fetüsün ölmesi halinde genel bir kural olarak gebenin de öleceğini bildirmiştir.¹⁶ Hippokrates'e göre doğum zamanı yaklaşınca bebek hareket ederek, el ve ayakları ile çarparak iç zarda yırtılmaya neden olur. İç zar yırtıldıktan sonra bebek sıklıkla onuncu ayda diğer zarları da yırtacak güce erişir. Tüm zarların yırtılması ile bebek bağlarından kurtulur ve rahim bebeği artık içerde tutamaz. Eğer anne bebeği besleyemezse veya bebek bir şiddete maruz kalırsa daha önce doğum olur.¹⁴ Buna karşılık anneden gelen besin yeterli olmayacağından gebelik on aydan daha uzun sürmez.¹⁴

Sushruta Samhita'nın yazıldığı dönemde günümüzde kullanılan ultrason gibi teknolojiler bulunmadığından fetüsün gerçek gebelik haftasını doğru bir şekilde belirleme imkanı yoktu. Oligomenoresi olan yani normalden daha seyrek (örneğin iki-üç ay ara ile) adet gören kadında normal gebelik süresi, adetteki gecikme ile orantılı olarak on veya on bir aya uzayabilecektir. Bu nedenle doğumun onuncu, on birinci, hatta on ikinci ayda gerçekleşeceği inancı büyük bir olasılıkla, seyrek adet gören kadınların gebeliklerine ilişkin gözlemlerden kaynaklanmaktadır. Nitekim, Aristoteles de on bir aylık gebeliklere şüpheyle yaklaşılmasını, gebenin gebeliğin başlangıç zamanını kaçırmamasından kaynaklanmış olabileceğinden söz etmektedir.¹⁶

8-Fetüsün oluşumu ile ilgili farklı düşünceler

Sushruta Samhita'da, fetal gelişim sırasında hangi organın daha önce gelişeceğine ilişkin muhtemelen o dönemin diğer hekimlerinin görüşleri anlatılmaktadır. Bu kısımda anlatılanlar o dönemde, hekimler arasında önemli düzeyde tıbbi bilgi alışverişinin ve farklı görüşlere ait tartışmaların olduğunu düşündürmektedir.

"Śaunaka, diğer organların olası tüm işlemlerini yapan tek organ olduğundan muhtemelen fetüsün kafası ilk önce gelişir der. Kritaviryaya, Manah ve Buddhi (akıl ve idrak) bulunduğu ilk önce kalp gelişir der. Parásara'nın oğlu, embriyo besinlerini annenin göbek kordonu yoluyla aldığından fetüsün göbek bölgesinin (diğer vücut kısımlarından) daha önce gelişmesinin gerektiğini söyler. Márkandeya, uterus içinde sadece onlarla hareket edeceğinden ilk önce fetüsün elleri ve ayakları gelişir der. Śubhuti Gautama, diğer organlar, kol ve bacaklar vücudun içinde veya ona bağlı olduğundan gövdenin gelişiminin en erken olduğunu söyler. Fakat bütün bunlar aslında gerçek değildir. Dhanvantari, embriyonun bütün kısımlarının gelişiminin eş zamanlı olduğunu kabul eder; onlar hint kirazı (mango) meyvesi veya hint kamışı (bambu) filizleri gibi gelişimlerinin erken aşamalarında, uterus içinde çok küçük olduklarından saptanamazlar."^{13,pp:140-141}

Bu kısımda, ilk gelişen organlar ile ilgili görüşler verildikten sonra gerçekte onların eşzamanlı olarak geliştikleri üzerinde duruluyor. Gelişimin erken aşamasında çok ufak olduklarından birbirlerinden ayırt edilemeyecekleri, fakat gelişimlerinin devamında oldukça fark edilebilir hale geldikleri belirtiliyor.

9-İstekler ve gebelikte etkileri

Bu bölümde uzunca bir liste halinde gebenin davranışlarından hareketle bebeğin nasıl olacağı anlatılmıştır. Birkaç tane örnek verilecek olursa:

"Gebeliği esnasında (dördüncü ayda) kral ile görüşmek isteyen bir gebe ileriki yaşantısında zengin ve üst düzey pozisyonda bulunacak bir bebek doğurur. İncecik ipekli giysiler, süs eşyaları vb istemesi estetik beğeniye sahip güzel bir bebek doğacağını gösterir. Dindar ve iradeli çocuğun doğacağını annesinin inziva yerini ziyaret etmeyi istemesi gösterir."^{13,pp:138-139}

Gebenin izlenimlerinin fetüsü etkileyebileceği konusu antik çağda yaygın bir inanış olup Soranus'a göre de ruhun çeşitli halleri fetüsün yaradılışını etkileyebilir. Soranus, cinsel ilişki esnasında maymun gören bir kadının maymuna benzeyen bebek doğuracağını buna örnek olarak veriyor.²⁰ Gebenin izlenimleri güzel olduğunda da fetüse etkisi olumlu olacaktır. Soranus, buna Kıbrıslı Tiranı örnek gösterir. Kendisi çirkin olan Kıbrıslı Tiran, ilişki esnasında eşini güzel heykellere bakmaya zorlar ve neticede güzel görünümlü bir bebeği olur. Bu nedenle Soranus'a göre, kötü görünümlü bir bebeğin olmaması için sarhoşluk halinde ruh garip fantazilerin kurbanı olacağından ilişki esnasında uyanık olunmalıdır. Fetüs sadece bedenen değil ruhen de benzeyeceğinden gebenin sarhoşken ki kendini bilmez hali yerine dengeli ve istikrarlı olduğu uyanık hali daha iyidir.²⁰

"Hekim gebe kadının (Dauhrıda) arzularının yeterince karşılanmasını sağlamalıdır ki gebenin isteklerinin karşılanması gebeliğe bağlı rahatsızlıkları giderecek; güçlü, uzun ömürlü ve erdemli bir erkek evlat doğurmasını sağlayacaktır. Gebelikte kadının arzularının karşılanmaması hem bebek hem de kadının kendisine zarar verir. Gebelikte annesinin herhangi bir arzusunun tatmin edilmemesi bebeğin özellikle duyu organını acı verecek bir şekilde etkiler."^{13,p:138}

Yukarıda yer alan ifadelerden, antik Hint hekimlerinin tanı koyma ve tedavi yapma yükümlülüklerinin yanında gebelerde olduğu gibi en azından belli bir gruba dahil hastaların arzularının yerine getirilmesini sağlama görevlerinin de bulunduğunu düşündürmektedir.

10-Anne ve babaya ait unsurlar tarafından desteklenen faktörler

Sushruta Samhita'da fetüsün organ ve dokularından baba ve anneden gelişenler sıralanmaktadır. Burada açıkça görüldüğü üzere fetüsün gelişmesinde hem anne, hem de babanın katkısı bulunmaktadır. Buna karşın antik Yunan tıbbının cinsiyetçi yaklaşımı nedeniyle Aristoteles, annenin işlevini sadece cenini beslemek olarak görür.^{17,18}

"Şimdi sırasıyla babaya ait unsur, anneye ait etmenler, serum (Rasaja), ruh (Átmaja), doğal / doğuştan (Sattvaja) ve doğuştan gelen fizyolojik durumların (Sátmyaja) oluşturduğu fetüs vücudunun kısımları ve esaslarını tarif edeceğiz. Kafa ve vücutta bulunan saçlar, sakal, bıyık, kemikler, tırnaklar, dişler, venler (Śira), sinirler, arterler (Dhamani), semen ve vücudun tüm sabit ve katı kısımlarında, Pitraja görüşüne göre babaya ait unsurun katkısı bulunur; buna karşılık et, kan, yağ, ilik, kalp, göbük, karaciğer, dalak, bağırsaklar, anüs (Guda) ve vücudun diğer tüm yumuşak kısımları anneye ait unsurdan (Mátrija) gelişir; sağlamlık, karakter, büyüme, tombulluk ve vücudun çürümesi serum (Rasaja) ile ilgilidir. Duyu organları, bilinçlilik, bilgi, bilgelik, yaşam süresi (uzun yaşam) zevk alma, ağrı ve benzeri adamdaki (Átmaja) ruhani unsurun sonucudur."^{13,pp:141-142}

11-Erkek ve dişi fetüsün belirtileri

Susrata Samhita'ya göre erkek bebek doğurmanın belirtileri şunlar: Önce sağ memeden süt gelmesi, hareket ederken ilk adımın sağ ayak ile atılması, sağ gözünün daha büyük görülmesi, erkek adlarına hevesli olma, rüyada nilüfer çiçeği (kırmızı ve beyaz), Utpala, Kumuda, Ámrataka veya benzeri erkeksi bilinen çiçekleri alma veya gebelikte parlak bir yüze sahip olma. Bunların aksi durumunda ise kız bebek doğacağı varsayılmalıdır. Karnın ön tarafı dışarı doğru taşmış ve yan tarafları kabarmış ise gebe, cinsiyeti olmayan (hermafrodit) bebek doğuracaktır. Karnın ön kısmı içe doğru çökmüş ise veya deri çanta gibi ortadan bölünmüş ise ikiz bebek doğacaktır.^{13,p:142}

Antik çağ tıbbının önemli hekimlerinden olan Galenus kendisinden en az 1600-1800 yıl önce yazılmış olan Büyük *Berlin Papirüsü*'nde yer alan bebeğin cinsiyetini belirlemeye yönelik testi aynen alarak bu amaçla kullanılmasını önermiştir.²⁶ Buna göre, iki kaptan birisine arpa diğerine buğday ekilir ve gebe kadının idrarı ile sulanır. Eğer buğday önce filizlenir ise gebe erkek, arpa önce filizlenir ise kız bebek doğuracaktır.²⁷ Hippokrates külliyyatında sözü edilen testte ise gebeye uyumadan önce bal şerbeti içirilir; eğer karnında sancı olursa gebedir, sancı olmaz ise gebe değildir.^{28,29} Hippokrates külliyyatında yer alan bilgiye göre, erkek cenin taşıyan gebeler güzel görünümlü, dişi cenin taşıyanlar ise çirkin görünümlüdür.²⁸⁻³⁰ Ayrıca daha önce sözü edildiği üzere Hippokrates'e göre erkek bebekler rahmin sağına yerleşmekte, daha erken gelişmekte ve daha önce hareket etmektedir. Plinius'a göre kızlar erkek bebeklerden daha çabuk doğar ve daha çabuk büyürler. Erkek bebekler rahimde daha çok hareket eder; kız bebekler rahmin soluna yerleşirken erkek bebekler sağ tarafına yerleşir.²³ Ayrıca bebek erkek ise anne daha güzel görünümlü olup doğumu daha kolay olur ve bebek kırkıncı günde hareket etmeye başlar. Bebeğin kız olması durumunda gebelik yükünü taşımak zor olup bacak ve kasıkta hafif şişkinlik olur ve ilk hareket on dokuzuncu günde hissedilir. Her iki cinsiyette de embriyoda saç gelişmeye başlayınca gebede belirgin halsizlik olur.²³

Soranus ise *Gynecology* adlı eserinde Hippokrates'e atıfta bulunarak erkek cenin varlığında gebenin görünümü güzel olup daha kolay hareket ettiğini, sağ memesinin daha büyük, sıkı ve dolgun olduğu, sağ meme ucunun da daha büyük olduğunu yazmaktadır.²⁰ Buna karşılık dişi cenin varlığında, gebe solgun görünümlü olup sol meme, özellikle de sol meme ucu daha büyüktür. Soranus, bu düşüncenin Hippokrates'in gebelik rahmin sağ yarısında oluşursa ceninin erkek, sol yarısında oluşursa dişi olacağı şeklindeki yanlış inanışından kaynaklandığını ve kendisinin bunun doğru olmadığını *On Generation* adlı eserinde gösterdiğini yazmaktadır. Soranus, başka hekimler tarafından da cenin erkek ise gebenin hareketlerinin ani ve sert, dişi olduğunda ise yavaş ve hantal olacağı söylenilmekle birlikte bu görüşün de şüpheli olduğunu belirtmektedir.²⁰

"Tanrı ve Bráhminlere ibadetinde samimi olan ve gebeliğinde temiz bir bedende temiz bir ruh barındıran kadın, iyi, erdemli ve cömert bir bebekle kutsanacağından emin olur."^{13,p:143}

Sushruta'ya göre annenin ibadetinde samimi olması, temiz bir ruh ve bedene sahip olmasının yanında bebeğin nasıl olacağına etkili olan diğer bir etmen ise onun (bebeğin) önceki hayatıdır.

Genel değerlendirme ve sonuç

Döneminin en büyük cerrah hekimi olarak kabul edilen Sushruta'nın bu eseri, antik Hint tıbbının bulunduğu ileri düzeyi ve özellikle gözleme dayanan bazı konularda günümüz tıbbi ile önemli sayılabilecek düzeydeki uyumunu gözler önüne sermektedir. Kitapta erken gebelik ile ilgili önemli bilgiler, gözlemler bulunmaktadır. Ayrıca tıbbi bilgilerin yanı sıra gebenin fiziksel iş yapmaması, aç kalmaması, acil ihtiyaçlarının ertelenmesinden kaçınılması gibi saptamalar, gebeye insani yaklaşımı göstermesi açısından önem arz etmektedir. Gebenin arzularının yerine getirilmesinin istenilmesi; gebe olduğu anlaşılır anlaşılabilir fiziksel çalışma, korku, acı içinde hoşgörü, yolculuk gibi gebeye sıkıntı verebilecek durumların kısıtlanması gebeye ve gebeliğe verilen önemin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Benzer şekilde, gebenin isteklerinin yerine getirilmesi ve bu

yapılmadığında bebeğin duyu organını acı verecek şekilde etkileyeceği düşüncesi gebenin yanı sıra fetüsün güvenliğine ve iyilik haline verilen önemin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Sushruta Samhita sade, öz ve anlaşılır bir dil ile yazılmıştır. Metin üzerinde dinin yoğun etkisi olmayıp bu da kitapta yer alan bilginin kaynağının doğaüstü güçler, din gibi mistik etkilerden ziyade gözlem ve muhakemeye dayanan akıl ile değerlendirme olduğunu düşündürmüştür. Antik Hint geleneğinde önceki yaşamın varlığına inanıldığı gibi önceki yaşamın tekrar dünyaya gelindiğinde bu yaşamı etkileme gücünün olduğuna da inanılmaktadır. Bu inanış, erken gebelik ile ilgili inanışları da etkilemiştir. Buna göre gebelik oluştuktan sonra önceki yaşamlarına göre fetüs bir ilah olabileceği gibi bir hayvan veya bir canavara da dönüşebilir.¹³ Antik Hint tıbbında fetüsün neye gelişeceğinin belirlenmesinde önceki yaşamlarının da etkili olması onu hem günümüz hem de antik Yunan tıbbından ayıran önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Modern tıp ile uyumu açısından daha önce yapılan tartışma özetlenecek olursa "gebe kalmak için uygun dönem" gibi gözleme dayanan konularda *Sushruta Samhita*'da yer alan bilgilerin günümüz tıbbı ile daha uyumlu olduğu söylenebilir. Buna karşılık "fetüsün gelişimi, embriyo eklerinin anatomik tarifi" gibi gözlemin yanı sıra hayvan diseksiyonu gibi daha ileri incelemeye dayanması muhtemel bilgilerin antik Yunan-Roma tıbbında daha ileri düzeyde olduğu söylenebilir. "Gebelik bulguları" gibi gözlem yapılarak erişilecek bilgi açısından her iki ekol de günümüz tıbbına benzer bilgiler verirken fertilizasyon ve implantasyon gibi anlaşılması için ileri teknolojik imkanlar ile elde edilmiş bilgi gerektiren konularda doğal olarak, her iki tıp ekolü de olayları açıklamakta yetersiz kalmaktadır. "Gebelikte yasaklanan davranışlar" hususunda ise her iki ekolün de günümüz tıbbına göre daha kısıtlayıcı olduğu görülmüştür. Erken gebelik patolojilerinin patogenezi ile ilgili bilgilerin o dönemde yetersiz olması nedeniyle gebeliğin düşük, erken doğum gibi olumsuz sonuçlandığı durumlarda o esnada gebenin yaptığı günlük aktivitenin bu olumsuz sonuçtan sorumlu tutulması doğaldır. Bu tarz açıklama günümüzde de söz konusu olabilmektedir. Özellikle sosyokültürel düzeyi düşük olan kesimlerde, bu konulardaki bilgisizliğin yanı sıra, nesiller boyu süren şartlanmaların da etkisi ile kendiliğinden düşük olayı o döneme denk gelen cinsel ilişki veya yolculuk gibi normal günlük aktivite ile ilişkilendirilebilmektedir. Normal günlük aktivitelerin bir kısmının gebelikte yasaklanmasının bir diğer nedeni de fetüsü koruma isteği, gebeliğe verilen önem olabilir.

Antik Yunan'da kadının statüsünün düşük olduğu bilinmekte olup kadın aleyhine olan cinsiyetçi yaklaşımın antik Yunan-Roma tıbbını da etkilediği görülmektedir.^{31,32} Antik Yunan döneminde kadının mülkiyet ve hukuki açıdan söz söyleme hakkı olmayıp erkekler gibi eğitim alma ve evleneceği kişiyi seçme haklarına da sahip değildi.^{33,34} Alt tabaka olarak görülen çiftçi, köylü kadınların aksine üst tabaka kadınları sadece evin yönetiminden sorumlu olup ancak dini ayin, tören, aile şölenleri gibi nedenlerle evden dışarı çıkabiliyordu.³⁵ Antik Yunan-Roma tıbbında gebeliğin oluşması ve fetüsün gelişimi aşamasında gözlenen cinsiyetçi yaklaşıma ve Aristoteles'in gebeliğin oluşmasında kadının rolünü sadece onu beslemek olarak bildirmesine karşılık *Sushruta Samhita*'da yer alan bilgilere göre semen ve yumurtanın uterusu bir araya gelmesi ile gebelik gerçekleşmekte ve fetüsün gelişimi hem erkek hem de kadına ilişkin unsurların katılımı ile oluşmaktadır. Benzer şekilde Hippokrates ekolüne göre de tohum hem kadın hem de erkek kaynaklı olmakla birlikte erkek tohum daha güçlü olup kadın ve erkekten gelen tohumlar güçlü ise erkek bebek olmaktadır.¹⁴ Benzer cinsiyetçi yaklaşım fetüsün gelişimi sırasında da mevcuttur. Buna göre dişi fetüsün farklılaşması ve hareketlerinin başlaması daha geç olup bu durum dişi semenin erkek semene göre daha zayıf ve sulu olması ile açıklanmaktadır.¹⁴

Günümüzde mevcut tıp ekolünün antik Yunan-Roma tıbbına dayandığı görüşü yaygın bir inanıştır. Modern tıbbın babası olarak Hippokrates'i, sistematik tıbbın babası olarak Galenus'u öne çıkaran yayınlara dayanarak bu sonuca varılabilir.³⁶⁻³⁸ Ancak, antik Yunan tıbbı ile yaklaşık aynı döneme ve öncesine uzanan antik Hint tıbbında da gözlem ve muhakemeye dayanan ileri bir tıp pratiğinin olduğunu bu inceleme bize

göstermektedir. O nedenle, günümüz tıbbının temellerinin daha iyi anlaşılabilmesi antik Yunan-Roma tıbbının dışında kalan önemli tıp ekollerinden biri olan antik Hint tıbbının da derinlemesine incelenerek tıp biliminin gelişimine yaptıkları katkıların ortaya konulması önem taşımaktadır. Türkçe literatürde Hint tıbbı ile ilgili az sayıda çalışma olup bu konu araştırmacıların ilgisini beklemektedir.^{39,40} Bu incelemede antik Hint tıbbına ait *Sushruta Samhita*'da yer alan gebelik ile ilgili bilgilerden erken gebelik konusu antik Yunan-Roma tıbbı ile karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve bazı uygulamalarda günümüz tıp pratiğine kadar etkisini hissettiren önemli bir bilgi birikiminin olduğu gözlenmiştir.

Bilgi

Çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırmacı Katkı Oranı Beyanı

Sebahat Atar: Fikir, tasarım, denetleme, veri toplama ve işleme, analiz ve yorum, kaynak taraması, makale yazımı, eleştirel inceleme, kaynak ve fon sağlama, malzemelerin sorumluluğu.

Ahmet Aciduman: Fikir, tasarım, denetleme, veri toplama ve işleme, analiz ve yorum, kaynak taraması, makale yazımı, eleştirel inceleme, kaynak ve fon sağlama, malzemelerin sorumluluğu.

ⁱ Normalde semen içinde bulunan sperm ile ovum tuba uterinalarda karşılaşır ve döllenme tüplerde gerçekleşir. Döllenmiş yumurta ortalama 3 gün içinde uterusu ulaşır ve uterusu geldikten sonra 2-4 gün içinde dölyatağı iç zarına yuvalanır. [Benirschke K. Normal Early Development. In: Creasy RK, Rednik R, Iams JD, Lockeod CJ, Moore TR, editors. Creasy & Resnik's Maternal-Fetal Medicine. Philadelphia: Saunders Elsevier. 2009. p:37.]

ⁱⁱ Düzenli adet gören bir kadında normal adet süresi 3-7 gün olup yumurtlamanın beklenen adet gününden 14 gün önce olması beklenir. [Guyton AC, Hall JE. Guyton and Hall Textbook of Medical Physiology. 12th ed. Philadelphia: Saunders Elsevier. 2011. pp:990,996.] Yumurtanın yaşam süresi 1 gün, spermin ise ortalama 3 gündür. Bu bilgilere göre, 28 gün ara ile, beş gün adet gören kadının kanaması kesildikten 9 gün sonra yumurtlama olacaktır. Yumurtanın ömrü bir gün, spermin ömrü üç gün civarında olduğundan düzenli adet gören ve adet kanaması beş gün süren bir kadının gebe kalabileceği süre, adet bittikten sonra 12. günü bulur. (Yazarın notu)

ⁱⁱⁱ Bu bilgi ile ilgili, ana kaynaktaki^{13,p:136} verilen dipnot bilgisi: Videha'ya göre menstrüel akıntı çift günlerde az olup eğer cinsel ilişki bu günlerde yapılacak olur ise erkek bebek doğar. Buna karşılık menstrüel akıntı tek günlerde daha fazla olur ve ilişki bu tek günlerde yapılırsa kız bebek doğar.

Bhoja'ya göre ilişki çift günlerde olursa erkek bebek, tek günlerde olursa kız bebek doğar. Erkek bebeğin doğması semenin erkeksi gücünün baskın olmasından, kız bebek ise menstrüel salgının baskın olmasındandır. Eğer her iki salgı (kalite ve miktar olarak) eşit olursa hermafrodit olur.

^{iv} "Göbeğe kadar" ifadesi ile anlatılmak istenilen gebelik belirtisinin "göbeğe doğru uzanan pubik kıllanma artışı" olduğu düşünülmüştür. (Yazarın notu)

^v Gynecology'nin Türkçe karşılığı "Kadın Hastalıkları" olup "Jinekoloji" olarak da kullanılmaktadır. (Yazarın notu)

^{vi} Günümüzde normal gebelikte seyahat kısıtlaması olmamakla birlikte kitabın yazıldığı dönemde günümüzde olduğu gibi yolların ve ulaşım araçlarının bulunmadığı; yolculukların çok daha zorlu koşullarda yapıldığı ve uzun sürdüğü de unutulmamalıdır. (Yazarın notu)

^{vii} Doğum esnasında ve sonrasında kan kaybı olacağından gebelerin özellikle doğuma yakın dönemde kansız olması istenmez ve kan düzeyi düşük olan gebelere kan yapıcı ilaç verilerek destek olunur. (Yazarın notu)

^{viii} Gebelik esnasında ağır koşullarda çalışma, kan verme, zayıflama, acil doğal ihtiyaçları erteleme, uzun süreli yatarak hareketsiz kalma günümüzde de önerilmeyen davranışlardır. (Yazarın notu)

^{ix} Günümüzde sağlıklı bir gebelikte son ay hariç cinsel ilişki kısıtlanmamaktadır. (Yazarın notu)

^x Günümüzde genel görüş gebeliğin ilk üç ayından sonra az miktarda alkol alınabileceği şeklindedir. Ancak, az miktarda (≥ 32 gr/hf) alkolün bile gebelik haftasına göre düşük ağırlıklı bebek doğumu, erken doğum gibi riskler ile ilişkili olabileceğinden alınmasını önermeyen görüşler ve yayınlar da bulunmaktadır. [Department of Health. Alcohol guidelines review—Report from the Guidelines Development Group to the UK Chief Medical Officers, 2016; Mamluk, L, et al. Low alcohol consumption and pregnancy and childhood outcomes: time to change guidelines indicating apparently 'safe' levels of alcohol during pregnancy? A systematic review and meta-analyses. BMJ open,2017;7(7), e015410.]

^{xi} Bebeğin doğumu sırasında gebenin derin nefes aldıktan sonra nefesini tutup ıkmaması doğumun çabuk ve kolay olması açısından çok önemlidir. (Yazarın notu)

- ^{xii} Gebe, fetüsün hareketlerini beşinci ay civarında hissetmeye başlar. Gebenin bu tecrübesi fetüsün uykudan uyanması ile açıklanmış olabilir. (Yazarın notu)
- ^{xiii} İlginç bir şekilde, günümüzde halk arasında, hala sekizinci ayda doğan bebeğin yaşamayacağına inananlar bulunmaktadır. (Yazarın notu)
- ^{xiv} Koriyon (Chorion), sürüngenler, kuşlar ve memelilerde embriyoyu kuşatan dış tabakaya denir. [Britannica. Chorion. Erişim: <https://www.britannica.com/science/chorion>. Erişim tarihi: 20.06.2022.]
- ^{xv} Embriyo dönemi ceninin organlarının farklılaştığı dönem olup Hippokrates külliyyatında yer alan bilgiler hem kabaca süre olarak hem de organ farklılaşmasının olması açısından günümüz tıbbi ile uyuşmaktadır. (Yazarın notu)
- ^{xvi} Embriyo, rahim içinde döllenenin dördüncü gününden sekizinci haftaya kadar olan gelişim aşamasına denir. [The Free Dictionary by Farlex. Embryo. Erişim: <https://medical-dictionary.thefreedictionary.com/Embryo>. Erişim tarihi: 20.06.2022.]
- ^{xvii} Normalde göbek kordonunda iki arter, bir ven olmak üzere üç adet damar bulunur. (Yazarın notu)
- ^{xviii} Urakus, fetüsün mesanesinin tepesi ile gebenin göbeği arasında uzanan tüp şeklinde yapı olup gebeliğin sonlarına doğru lümeni kapanır. (Yazarın notu)
- ^{xix} Cenin kelimesi, "embriyo" ve "fetal" dönemin her ikisini de kapsarken "fetüs" embriyo döneminin bitiminden doğuma kadar olan süre için kullanılır. (Yazarın notu)

Kaynaklar

1. Loukas M, ve ark. Anatomy in ancient India: A focus on the Sushruta Samhita. J Anat 2010; 217(6): 646-650.
2. Prakash S. Founders of science in ancient India, New Delhi: The Research Institute of Ancient Scientific Studies. 1965.
3. Whipple AO, Thomas C. The story of wound healing and wound repair. Springfield. 1963.
4. Hauben DJ. Sushruta Samhita (Sushruta's Collection) (800-600 B.C.?) Acta Chir Plast 1984;28:65-68.
5. Raju VK. Sushruta of Ancient India. Indian J Ophthalmol 2003;51:119-122.
6. Hoernle AFR. The Bower Manuscript. Facimile Leaves, Nagari Transcript, Romanised Transliteration and English Translation with Notes. Vol. I, New Delhi: Aditya Prakashan; 1987.
7. Rana RE, Arora BS. History of plastic surgery in India. J Postgrad Med 2002;48:6-78.
8. Hoernle AF. Studies in the medicine of ancient India. Oxford: Clarendon Press; 1907. p: 109.
9. Johnston-Saint P. An outline of the history of medicine in India. Indian Med Rec 1929;49:289.
10. Das S. Shusruta of India: pioneer in vesicolithotomy. Urology 1984;23(3):317-319.
11. Mukhopadhyaya G. History of Indian Medicine. Calcutta: Calcutta University Press; 1929.
12. Bhisagratna, KL. An English translation of the Sushruta samhita: With a Full and Comprehensive Introduction, Additional Texts, Different Readings, Notes, Comparative Views, Index, Glossary and Plates. Calcutta, India. 1907.
13. Bhisagratna, KL. (Ed) An English Translation of the Sushruta Samhita. Vol II. Calcutta: Bahart Mihir Press; 1911
14. Hippocrates & Ellinger TU. Hippocrates on intercourse and pregnancy: an English translation of On Semen and On the Development of the Child. Schuman. 1952. pp: 21,26, 21-23, 26-27, 31-32, 42-45, 50-56, 56-59, 65, 72-73, 98-100, 102, 32, 56-59, 65.
15. Dasen V. Becoming Human: From the Embryo to the Newborn Child. The Oxford Handbook of Childhood and Education in the Classical World. New York: Oxford University Press. 2013. pp: 17, 18, 23.
16. Barnes J. (Ed). The Complete Works of Aristotle. New Jersey: Princeton University Press (sixth editing volume one and two); 1995. pp: 2468. p: 584^a 36-40, 584^b 1-11, 584^b 15-20, 584^b 20-25.
17. Balme DM. Human Is Generated by Human. In: The Human Embryo. Aristotle and the Arabic and European Traditions. Dunstan GR, editor. Exeter: University of Exeter Press; 1990. pp:20-31.
18. Dean-Jones L. Women's Bodies in Classical Greek Science. Oxford: Oxford University Press; 1994. pp:176-199.
19. Bonnard, JB. Male and female bodies according to Ancient Greek physicians. Clio. Women, Gender, History. 2013;37:1-18. URL: <http://journals.openedition.org/cliowgh/339>; DOI: 10.4000/cliowgh.339. Erişim tarihi: 11 Ağustos 2022.
20. Soranus' Gynecology. Translated with an introduction by Owsei Temkin, with the assistance of Nicolson J. Eastman, Ludwig Edelstein, and Alan F. Guttmacher. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press; 1991. pp: 34-35, 39, 44, 45, 45-48, 58-59, 59-60, 37-38, 38, 44, 44-45.
21. Wharton LR, Henriksen E. Studies in ovulation the operative observations in periodic intermenstrual pain. JAMA 1936;107:1425-1432.
22. Bromberg YM, Bercovici B. Occult intermenstrual bleeding about the time of ovulation. Fertil Steril 1956;7:71-79.
23. Pliny Natural history with an English translation. Vol. II: Libri III—VII. By H. Rackham. London-Cambridge (Mass.) 1942. pp: 533, 535, 531, 533-535.
24. Petrucelli, RJ. Art and science. In: Lyons AS & Petrucelli RJ (eds) Medicine: an Illustrated History. New York: Abradale Press; 1987. pp: 398 – 419.
25. Tsafirir J, & Ohry A. Medical illustration: from caves to cyberspace. Health Information & Libraries Journal 2001;18(2):99-109.

26. Forbes TR. The prediction of sex: folklore and science. Proceedings of the American Philosophical Society 1959;103(4):537-544.
27. Reinhard, F. Gynäkologie und Geburtshilfe der altägyptischen Papyri. II. B. Kritik der Papyrus-Gynäkologie.(Schluß.). Archiv für Geschichte der Medizin 1917;H.3/4:124-161.
28. Hippokrates. Hippokrates Külliyyatı. N. Nirven, çev. İstanbul: Pinhan Yayıncılık; 2018.
29. Hippokrates. Aforizmalar. 5. baskı. E. Çoraklı, çev. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; 2020.
30. Jones WHS. Hippocrates. Volume IV. Loeb Classical Library. London: Harvard University Press; 1959. p: 169.
31. Yılmazcan D. Antik Yunan'da Oikos ve Kadın. Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi 2020;8 (2):272-285.
32. İşbilen, EŞ, DİKYOL, DÇ. (2020). Antik Yunan dünyasında bir kadın olarak Sappho'nun yeri. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2020; 66:147-161.
33. Croix, GDS. Antik Yunan dünyasında sınıf mücadelesi. Ç. Sümer, Çev. İstanbul: Yordam Kitap –Yayınevi Genel Dizisi; 2016. pp: 134-138.
34. Darga, M. Eski Anadolu'da kadın. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları; 2011. p: 278
35. Burckhardt, J. (2019). Yunanlar ve Yunan medeniyeti. İH. Yılmaz, Çev. İstanbul: Pinhan Yayıncılık; 2019. p: 287.
36. Grammaticos PC & Diamantis A. Useful known and unknown views of the father of modern medicine, Hippocrates and his teacher Democritus. Hell J Nucl Med 2008;11(1):2-4.
37. Yajjakis C. Hippocrates of Kos, the father of clinical medicine, and Asclepiades of Bithynia, the father of molecular medicine. in vivo 2009;23(4):507-514.
38. Pasipoularides A. Galenus, father of systematic medicine. An essay on the evolution of modern medicine and cardiology. International Journal of Cardiology 2014;172(1):47-58.
39. Kavak M. (2019). Antik Dönem Hint Tıp Anlayışı. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bilecik.
40. Kavak M. Hint Tıbbının İslam Tıbbına Etkileri: Tercümeleler, Alıntılar, Sağlık Hizmeti ve Ticaret. VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi. 2022;7(2):760-808.